

LBRIS

Selectie: Dumitru CRUDU
We know
books

RĂZBOIUL MI-A LUAT TOT

SCRIITORII UCRAINENI FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU RĂZBOIUL

Interviuri, eseuri, piese de teatru și poezii

EDITURA
PRUT

Daryna Gladun	3
Lesyk Panasiuk	21
Iya Kiva	37
Grigory Semenchuk	53
Eva Raiska	75
Marianna Prysiashniuk	83
Neda Nezhdana	91
Andriy Liubka	103
Natalia Trokhym	111
Boris Gumeniuk	115
Anastasia Afanasieva	133
Teodozia Zarivna	139

LIBRIS

We know
books

DARYNA
GLADUN

Daryna GLADUN
s-a născut în 1993, la Hmelnițk, Ucraina. Este poetă, cercetătoare, autoare de performance-uri, traducătoare, profesoară. A locuit la Bucea până să înceapă războiul. În prezent, s-a refugiat în Germania și este cercetătoare la Universitatea din Potsdam. Scrie în limba ucraineană. A publicat trei cărți de poezie. Cea de-a treia, Radio „Wojna”, a fost publicată la Editura Bibliotecii Śląska în limbile ucraineană și poloneză, în traducerea lui Janusz Radwański. În performance-urile sale abordează subiecte de ecologie, experiențe sovietice și postsovietice. Unele texte le-a scris în cadrul rezidențelor literare în Canada, Franța, Germania, Italia, Letonia și Polonia. Poeziile ei au fost traduse în 22 de limbi ale lumii.

„Dacă aş fi putut, aş fi luat totul din Bucea.”

– Daryna, ce făceai (unde erai) în prima zi (în dimineața aceea), când a început războiul? Poate erai la masa de scris și gândeai o poezie sau aveai de gând să scrii sau, poate, pur și simplu, îți beai cafeaua? Cum erau diminețile tale de până la război și de după? Ce ai trăit în prima zi de război?

– Când a început războiul, eu dormeam. Dar trebuia să încep cu altceva. Până la începutul invaziei, eram profesor de limba și literatura ucraineană și literatura universală la Școala incluzivă «Світоррай» din Bucea, împărțindu-mi zilele între școală și Institutul de Literatură al Academiei de Științe din Ucraina, unde, de asemenea, activam. Deși aveam două joburi, miercuri eram liberă încă de la ora două după-amiază, iar în miercuria aceea de dinainte de război am mers în orașul vecin, în Irpin, ca să-mi fac manichiura. Ce absurd, vă imaginați: să-ți faci manichiura chiar în ajunul războiului. Pe de altă parte, în felul acesta, contrastul dintre război și pace a devenit și mai dramatic: pe 23 februarie, la ora șapte seara, m-am întors acasă cu o manichiură nouă, iar a doua zi, exact la aceeași oră, mă urcam într-un tren suburban, doar cu un rucsac în spate, fugind de război.

M-am culcat târziu, după ce, un timp îndelungat, am făcut curățenie în apartament. Atunci când spălăm vesela, am spart o farfurie. M-am gândit că e din cauza oboselii – farfuria pur și simplu mi-a alunecat din mâini. Aș fi putut s-o prind, dar stăteam doar și mă uitam, de parcă aș fi privit un film dat cu încetinitorul. Așadar, am hotărât să spăl restul veselei dimineața și am mers la culcare.

Iar când m-am trezit, deja era război.

La telefon, am găsit o mulțime de apeluri nepreluante de la mama și de la bunica.

M-a trezit Lesyk. Noi locuiam separat, dar el avea cheile de la apartamentul meu, pentru cazuri de urgență. Eram nedormită și rea. Se pare că l-am întrebat: „Ce s-a întâmplat?”. Și Lesyk mi-a spus: „Totul. S-a început”. Eu l-am întrebat: „Ce s-a început?”. Lesyk mi-a răspuns: „Războiul”. I-am mai pus câteva întrebări somnoroase: „Unde? De ce? Cum? Cu cine?”. Mai speram ca totul să fie o glumă sau o exagerare. Apăreau și înaintea titluri de știri care anunțau o invazie de proporții în Ucraina, dar toate se dovedeau a fi false.

Lesyk mi-a mai repetat de câteva ori că a început războiul, până când a ajuns la mine sensul cuvintelor pe care mi le spunea.

M-am uitat pe fereastră de parcă mă așteptam să văd vreun semn (avioane, rachete, explozii, stâlpi de fum, soldați pe stradă sau ceva de genul adresat mie personal (de exemplu, nori care formau fraza „Daryna, războiul a început”, semnat: „Dumnezeu”). În schimb, am văzut foarte mulți oameni părăsind băcăniile cu baxuri de apă. Erau ca niște personaje dintr-un joc de calculator: mișcările, graba, apa potabilă pe care fiecare dintre ei o transporta...

Și atunci am văzut războiul: era în parcare a aceea aproape goală, de obicei chiftind de mașini, în hainele acelor oameni (toți erau îmbrăcați călduros și în gri, nicio persoană – în haine țipătoare, de sărbătoare, în haine bune). Atunci am înțeles că războiul nu înseamnă doar explozii sau lupte sângeroase – el a pătruns adânc în viața fiecărui om și poate fi descoperit în cele mai neînsemnate detalii. Când am ieșit în acea zi în stradă, nu am văzut niciun om fericit. De parcă cineva ar fi șters cu un burete toată bucuria de pe lume. Până și copiii erau înspăimântați. Până și cei mai mici. Ei nu puteau explica ce-i neliniștea într-un asemenea hal, dar felul cum îi apucau pe adulți de mână și-i țineau, trecând în tăcere pe lângă rafturile cu dulciuri, tăceau și nu-și dezlipiau ochii de pe fețele părinților lor sau, instantaneu, începeau să plângă... Nu le cereau să le cumpere ceva – pur și simplu, stăteau lângă ei și hohoteau. Părinții se uitau la ei și, așijderea, plângeau. Cineva striga.

Războiul nu înseamnă doar ruine, tortură și oameni uciși. Războiul e o altă realitate, care funcționează după legile ei. Nașterea acestei noi realități a fost foarte vizibilă în dimineața zilei de 24 februarie. În aceste noi împrejurări, nimic nu-ți poate garanta că vei rămâne viu și sănătos. Nu mai există niciun fel de lucruri care să-ți garanteze supraviețuirea. Asta mai mult o simțeam atunci, decât o conștientizam.

Din cauza unui posibil colaps al sistemului bancar, despre care se scria și se vorbea peste tot, eu și cu Lesyk am mers să ne scoatem banii de la cel mai apropiat bancomat. Coadă se mișca încet, iar o asemenea coadă eu nu mai văzusem niciodată până atunci în Bucea. Stăteam deja de patruzeci de minute la acea coadă, dar înaintea noastră mai erau vreo 40-50 de oameni, când am auzit un șuierat. Ne-am ridicat toți odată ochii în sus – cerul era posomorât. Atunci am auzit o explozie. După care s-a auzit un fluierat neobișnuit. Și din nou o explozie. Fata care stătea la rând în fața noastră i-a telefonat imediat prietenei ei. Din clipa aceea, toată lumea din acea coadă știa că aerodromul din Hostomel arde. „Totul arde, repeta interlocutoarea fetei de lângă noi. Privesc prin geam în clipa aceasta și totul e în flăcări.” Coadă a început să se subțieze. I-am spus lui Lesyk: „Nu mai putem aștepta. Să plecăm!”. Am scos ceva bani până să înceapă invazia. Nu eram sigură că o să ne ajungă de drum până la părinții mei (mama m-a rugat stăruitor să venim la ei, chiar și pentru toți banii din lume, dar eu nu aveam toți banii din lume, aveam o mie de grivne la doi și nu știam nici care e cursul actual al grivnei, nici care sunt prețurile, nici dacă banii ăștia mai valorează ceva, dar să rămâi acolo devenea foarte periculos).

În momentele acelea încă nu ne hotărâserăm când să plecăm din Bucea: pe 24 sau pe 25 februarie. Ne cumpăraserăm bilete la tren pentru seara de vineri, până la Hmelnițk, unde trebuia să-mi văd pisica, pe care am lăsat-o la părinții mei cu rugămintea s-o țină până în vară, pentru ca, dacă până atunci nu începe războiul, s-o iau înapoi.

Cât timp ne-am gândit ce să facem, am început să mutăm lucrurile lui Lesyk din apartamentul său închiriat în apartamentul meu, deoarece casa mea era mai departe de Hostomel.

Imediat ce am pășit pragul locuinței lui Lesyk, am auzit rafale de automat și explozii. Aveam impresia că împușcăturile răsunau chiar în fața ferestrei. I-am spus lui Lesyk: „Trag asupra parașutiștilor ruși, care vor să ocupe aeroportul”. Am căutat în fluxul știrilor declarații oficiale ale puterii locale despre ce se întâmplă în orașul nostru, și nu am găsit nimic.

În pauzele dintre împușcături și explozii, Lesyk a încercat să mă convingă că a pleca noaptea ar fi cea mai proastă și cea mai nefericită idee, că mai bine e să dormim puțin și să plecăm a doua zi dimineața cu un tren la Kiev (nu avem mașină). În mijlocul acestei conversații, în timp ce eu găteam ceva de mâncare, a răsunat o explozie, total diferită de toate exploziile pe care le-am auzit în ziua aceea.

M-am întors spre fereastră cu spatula de bucătărie în mână, într-un șort scurt, împodobit cu floricele drăguțe și legat cu o panglică roz, și am văzut cum a trecut pe lângă geamurile noastre panoramice un bombardier. Peste câteva secunde s-a făcut nevăzut, dar eu am reușit să-l văd clar, să văd cum a lansat șase rachete, să mă gândesc că seamănă cu spectacolul focurilor de artificii, să aud exploziile... Atunci am hotărât să plecăm imediat și să nu mai rămânem pe mâine. Am pus mâncarea în rucsac. Am făcut curat în apartament și am ieșit în amurg.

Pot să spun că am avut mare noroc că nu am ieșit la șosea ca să facem autostopul, ci am mers la gară, unde am aflat că trenurile electrice continuau să meargă. Nu am riscat să ne urcăm în trenul de Kiev (ni se părea periculos să mergem încolo) și l-am lăsat să plece, iar noi am luat un tren până la Teteriv, o stație situată la granița dintre regiunile Kiev și Jitomir. Știam deja că în regiunea Kiev a fost instituită starea de asediu și am înțeles că e neapărat să trecem dincolo până la zece seara, altfel va trebui să înnoptăm unde apucăm.

Cel mai îngrozitor era faptul că nu știam unde e frontul.

Am mers câteva ore pe terasamentul căii ferate. Ne părea mai sigur decât drumurile. Am traversat râul Teteriv. Nimeni nu ne-a oprit, nu ne-a cerut

actele. Am ajuns la o haltă abandonată. Ne-am hotărât să cinăm. Ezitam să alegem direcția de mai departe. Era prea frig ca să putem dormi acolo. Lipseau ferestrele și ușile. Aveam trei variante: să mergem de-a lungul șinelor de cale ferată până la stația Malin, unde am fi putut să ajungem abia dimineața, să ieșim la autostrada M 07 și să facem autostopul sau să mergem prin sate. Lesyk mă convinsese să mergem prin sate, pentru că M 07 este o autostradă care merge spre nord, de unde se mișca frontul în direcția Dimer-Ivankiv. Cum se numea am aflat cu câteva ore în urmă din buletinele de știri de la televizor.

În primul sat – Makalevici – am fost opriți de un soldat din forțele de apărare locală. I-am prezentat actele și i-am povestit de câteva ori cine și de unde suntem. Era aproape unsprezece seara. Ne-a luat să dormim la ei familia Victoriei Prostavkov. Ne-au pus la masă. Am dormit foarte rău în noaptea aceea – auzeam de aproape toate exploziile de pe front. Cu drumul ne-a mers și a doua zi: imediat ce am ieșit la un drum asfaltat, am așteptat nu mai mult de zece minute. A oprit o mașină și ne-a dus până la următorul sat. Am călătorit în portbagaj. Apoi doi pe un singur scaun. Pe scaunul din față. Pe urmă ne-a luat o profesoară din Borodeanka, care a mers să-și vadă fiul din Dnipro. Până la Jitomir ne-a dus un preot. Din Jitomir până la Hmelnițk am mers cu Valeri, vecin de vilă al bunicilor mei. Și abia la ora unsprezece seara, pe 25 februarie, ne-am coborât în fața casei părinților mei din orașul Hmelnițk.

Dacă nu ar fi început războiul, atunci eu m-aș fi trezit după-amiază pe 24 februarie și aș fi terminat să spăl vesela murdară, pe care începusem s-o curăț în ajun. Poate m-aș fi uitat la un film, aș fi citit o carte și m-aș fi culcat din nou, iar pe 25 februarie aș fi mers la lucru. După serviciu, aproape de 12:00, aș fi intrat într-un magazin să-i cumpăr mamei cadouri, iar la cinci și jumătate am fi urcat cu Lesyk în trenul Kiev-Hmelnițk și aproape de ora unsprezece seara am fi ajuns la părinții mei.

– Cu cine, în afară de soțul tău, poetul Lesyk Panasiuk, ai vorbit în prima zi de război?

– În afară de Lesyk, am vorbit cu mama. Ea plângea. Am vorbit cu bunicul și bunica. Toți mă rugau să vin. Ei mi-au spus că i-a telefonat o soră a mamei care locuiește la Petersburg și ea le-a spus că toate astea-s minciuni, că nu e niciun fel de război. Eu încă mai eram acasă. M-am apropiat de fereastră și i-am spus bunicii: „Bunico, eu văd o coloană de fum pe aeroportul din Hostomel. E război. Ăsta-i adevărul”.

Dimineața mi-a scris traducătorul meu polonez, Ianuș Radvanski, și ne-a invitat la el, unde am și mers la începutul lui martie.

Le-am telefonat și altor poeți din Bucea – Olenei Stepanenko și lui Serhii Priluțki – propunându-le să vină cu noi, dar ei au preferat să rămână. N-am reușit să le lăsăm nici măcar cheile.

– **Ce carte citeai când a început războiul?**

– Citeam *URANU* de Iuri Tarnavski. Am luat-o cu mine și în timpul evacuării. Am terminat-o cu fața scăldată de lacrimi într-un centru pentru refugiați din Poznan. Tarnavski scrie despre Holodomor, despre înăbușirea renașterii, că toate astea au fost comise de sovietici... Eu îmi ridic ochii din carte și văd cum un băiețel de cinci ani aruncă în aer o jucărie, care, atunci când o prinde, capătă forma unui arici și o întrebă pe mama sa ce se va alege de jucăriile lui rămase acasă. Va fi posibil să le facă cunoștință cu acest arici? Privindu-l pe acest puști, care se juca cu o jucărie primită ca ajutor umanitar, pentru prima dată de la începutul invaziei, am plâns în hohote. Familia aceea era din Mariupol.

– **Cine dintre voi doi – tu sau soțul tău, Lesyk Panasiuk – a propus să plecați din Bucea?**

– V-am mai povestit despre asta. Lesyk voia să se odihnească și să plecăm a doua zi dimineață, iar eu voiam să plecăm din calea războiului cât mai repede.

„Aș fi luat cu mine chiar și gunoiul sau farfuria spartă în ajunul războiului.”

– **Din Bucea ați plecat cu foarte puține lucruri. Ce ai fi vrut să iei cu tine și n-ai putut lua?**

– Cel mai mult mă îngrijorează soarta materialelor din arhiva spectacolelor poetice, pe care le-am făcut în ultimii șase ani și pe care, din păcate, nu le-am putut lua cu noi, cum nu am putut lua majoritatea cărților din biblioteca mea.

În prima lună de exil, cel mai mult mi-au lipsit hainele calde. Din Bucea am plecat cu haine nu calde, ci mai degrabă comode. De asemenea, mi-au lipsit hainele de schimb și încălțăminte. Eu am părul lung și cel mai mult am suferit că mi-am uitat acasă pieptenele. Un pieptene mi-a dăruit traducătorul meu polonez, Ianuș Radvanski, atenuându-mi suferința. Pe atunci, nu aveam cu mine prea multe lucruri și îmi amintesc cum el m-a întrebat dacă îmi mai trebuie ceva și eu i-am răspuns: „Mulțumesc, am un pieptene, deci nu-mi mai lipsește nimic”.

Dacă aș fi putut, aș fi luat totul din Bucea. Chiar și pereții locuinței. Chiar și firele electrice. Dacă aș fi putut, aș fi luat cu mine în exil existența mea de până la invazia din 24 februarie. Aș fi luat chiar și ultima ață și ultimul ac. Chiar și ultimul cui sau ultima picătură de apă din robinet. Aș fi luat cu mine chiar și gunoiul sau farfuria spartă în ajunul războiului.

– **Cum s-au schimbat oamenii din jurul vostru după 24 februarie?**

– Oamenii s-au schimbat dintr-odată. Cât am călătorit până la părinții mei, toți ne-au ajutat, toți erau buni cu noi și ne sprijineau.

În trenul cu care m-am evacuat însă totul a fost altfel. Trebuie să spun că nicăieri în altă parte ca în acel tren umanitatea nu mi-a fost pusă la o încercare mai grea. Norocul meu a fost să întâlnesc în gara din Lvov o fată care pierduse deja două trenuri. Ea m-a prevenit, descriind ce mă așteaptă,

ca să nu fie luată pe nepusă masă. În momentul în care două trenuri au fost trase la peron și ușile s-au deschis, totul s-a schimbat: oameni care până atunci stăteau de vorbă unii cu alții într-un mod civilizat, dintr-odată, au început să se împingă și să răcnească sălbatic pentru a ajunge primii la ușa trenului. De parcă ușa de tren ar fi fost o limită dintre moarte și viață și a pătrunde înăuntru ar fi însemnat să rămâi viu. Într-o mare măsură, așa era. Voluntarii, care-i lăsau pe oameni să urce scările, aruncau pe peron valizele de dimensiuni mari, ca să poată încăpea înăuntru mai mulți oameni.

Pe acel peron, toți eram pur și simplu „civili”. Abia mai târziu, când trenul s-a urnit din loc, dar mai ales când s-a oprit la graniță, ne-am simțit refugiați. La început, așa ne numeau voluntarii, care ne-au ajutat să ne urcăm în tren. Eu am simțit o rezistență internă. Voiam să le spun: „Eu nu sunt refugiată. Plec din cauza războiului, nu că aș vrea să fug. N-am nevoie de adăpost într-o țară străină. Eu merg în Polonia la traducătorul meu, însă doar pentru câteva zile. Foarte curând mă voi întoarce acasă. Eu nu sunt refugiată”. Dar toate astea nu le spuneam. Cu cât stătea trenul mai mult la graniță, cu atât mai greu era să negăm ceea ce era evident: invazia rusă în Ucraina ne-a transformat în refugiați, pe noi, cetățenii unei țări libere având o viață personală fericită și așezată, care, cu câteva zile înainte de 24 februarie, aveam casă, un loc de muncă stabil și planuri pentru vacanța de vară.

De la un moment încolo, noi înșine am început să ne numim refugiați.

Cu fiecare oră scursă, ne era tot mai greu. Toaletele din vagoanele alea supraaglomerate erau murdare, iar cele din stradă înghețaseră. Era foarte frig. Și în tren, și afară. Pe fiecare scaun de lemn, pasagerii stăteau așezați câte trei. Pe copiii îi țineau în brațe, chiar și oameni străini, chiar și câte doi pe genunchi. Cu noi călătoreau câini și pisici. Foarte mulți oameni stăteau în picioare, pe coridor sau în tambur.

La graniță, conexiunea telefonică și internetul funcționau foarte prost. Mesajele și știrile veneau cu întârziere de șase ore. Știrile de pe front ni le